

Захари Мишев*

ХАПАКСИТЕ В ДИОНИСИЕВИЯ ПРЕВОД НА СЛОВАТА ЗА ЛАЗАР И БОГАТАША ОТ СВ. ЙОАН ЗЛАТОУСТ

Zahary Mishev

THE HAPAXES IN THE DIONYSIAN TRANSLATION OF THE HOMILY ABOUT LAZARUS AND THE RICH MAN BY ST. JOHN CHRYSOSTOM

The article presents the Hapax legomena found in The Dionysian translation of the homilies about Lazarus and the Rich Man by St. John Chrysostom. It provides information about the translation techniques used by Dionysius Divni and how his creative approach to translation had an impact on the lexical enrichment of the Bulgarian literary language in the 14th century. As a result of the excerpted lexical material, it can be concluded that the scholar was not only a brilliant translator but also an innovator because he introduced and applied word forms that are not found in any other Slavic texts.

Keywords: *hapax legomena; Dionysius Divni; Middle Bulgarian translation; Margarit; John Chrysostom*

В статията се представят регистрираните хапакси в Дионисиевия превод на Словата за Лазар и Богаташа от св. Йоан Златоуст, което дава информация за преводаческата техника на Дионисий Дивни и влиянието на творческия му подход за лексикалното обогатяване на българския книжовен език през XIV в. В резултат на ексцерпирания лексикален материал може да се обобщи, че книжовникът е не само изкусен преводач, но се явява и новатор, като употребява словоформи, въведени от него, които не се откриват в други славянски текстове.

Ключови думи: *hapax legomena, Дионисий Дивни, среднобългарски превод, Маргарит, Йоан Златоуст.*

Дионисиевият превод на Словата за Лазар и богаташа от св. Йоан Златоуст (=ЙоЗлЛБ), влиза в състава на книгата „Маргарит“. От една страна, тя е от особена важност за книжовната традиция и за текстовата памет на южните и на източните славяни, но от друга, не е изследвана цялостно в езиково отношение, не е и издавана по най-стария ѝ препис. По тази причина нейният пръв славянски преводач – Дионисий Дивни, привлича вниманието на изследователите през последните десетилетия (Казенина 2002; Сергеев 2003; 2006; Турилов 2007; Спасова 2009; Димитров 2013; 2014а; 2014б; 2014в; 2015; 2016а; 2016б; 2019а; 2019б; 2020; Карамфилова 2013; 2015; 2016а; 2016б; 2017; 2020; Илиева 2016).

Задачата, която си поставя настоящата статия, е пълната ексцерпция на хапаксите, използвани от Дионисий Дивни при превода на словата, защото тези най-редки думи показват основни характеристики от индивидуалния стил на преводача. По този начин се обръща внимание на уме-

---

* **Захари Мишев** – докторант, катедра „Обща лингвистика и старобългаристика“, Филологически факултет, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, zahary1972@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0008-6548-4313>

нията му за интерпретиране на оригиналния гръцки текст и адаптирането му към особеностите на българските граматически и лексикални модели. От друга страна, фактът, че работи в Килифаревския манастир заедно с Теодосий Търновски, дава възможност да се изследват някои от лингвистичните тенденции през среднобългарския период от езиковия ни развой чрез открояване на лексикалните иновации при може би най-значимия преводач сред представителите на Търновската книжовна школа и по този начин да се открие приносът му към развитието на лексикалната система на (старо)българския книжовен език.

Петте слова „За Лазар и богаташа“ се изследват по най-стария запазен славянски препис на Маргарит, който е български, от 60-те или 70-те години на XIV в. – ркп. № F.I.197, РНБ Санкт-Петербург.

Лексемите, които на този етап са класифицирани като *hapaх legomena*, тъй като не са открити употреби в други славянски текстове, са 11: 8 съществителни имена, 2 прилагателни имена и 1 глагол. Те ще бъдат представени в кратки речникови статии със следните параметри: нормализирана форма на дадения хапакс, фреквентност в изследвания препис, гръцки съответствия, дефиниране на значенията на съвременен български език, контекст и къде точно се регистрира според фолиацията в ркп. F.I.197.

блѣдннѣствовати сѧ, ствоуѣж сѧ, -ствоуѣши сѧ несв. (1) ἑταιρίζω ‘блудствам, проституирам’:

Τὸ γὰρ πάντων τούτων εὐτελέστατον εἶναι πολλάκις δοκοῦν, μύρων ὀσμὴ προσπεσοῦσά ποθεν παρὰ γυναικῶν ἑταιρίζομένων ἐν τῇ παρόδῳ, λαβοῦσα ἀπῆλθεν αἰχμάλωτον ἀπὸ ψιλῆς τῆς συντυχίας.

Ἐже во вѣсѣхъ снхъ хоудѣише быти мнѣше сѧ. мѣра жханїе припадъ ѿ нѣкѣдоу ѿ жень блѣдннѣствовѣщиѣ сѧ въ мнмохожѣни, вѣземъ ѡтиде плѣнника ѿ мала сълогѣа сѧ въ мнмохожѣни. (1936).

Въпреки единствената употреба на лексемата, което ни дава основание да я класифицираме като хапакс, в класическите старобългарски паметници (=КСП, СмБР I: 94) се открива сродното прилагателно *блѣдннѣскъ*, чието значение е в семантична връзка с действието, което Дивни превежда, използвайки този глагол. В Старославянският словарь (СмС: 94) пък е засвидетелствано съществителното *блѣдннѣство*. У Miklosich 1862 – 1865 (=Mikl) са засвидетелствани и простиите сродни думи *блѣдилище*, *блѣдилищнъ*, *блѣдити*, *блѣдота*, *блѣдъ*, *блѣдникъ*, *блѣднитѣство*, *блѣдница*, *блѣдннѣ*, *блѣдннѣ*, *блѣдѣство*, *блѣдѣствовати*, *блѣждавати*, *блѣждѣниѣ*, както и композитумите *блѣдотръдъ*, *блѣдодѣи*, *блѣдодѣиствовати*, *блѣдодѣица*, *блѣдодѣиание*, *блѣдолюбие*, *блѣдолюбнъ*, *блѣдолюбѣцъ*, *блѣдороднъ*, *блѣдословити*, *блѣдословъ*. Видно е, че *блѣдннѣствовати* (сѧ) е образувано от мотивираща основа *блѣдннѣство* и словообразователен формант суфикс за образуване на глаголи от трети разред на трето спрежение. По този начин Дионисий Дивни използва съществуващия и добре познат модел (напр. *блѣдѣство* > *блѣдѣствовати*) и изгражда аналогичен словообразователен ред.

Тези примери показват, че преводачът борави с лекота с огромното лексикално богатство на българския книжовен език и има капацитета и самочувствието да надгражда и да обогатява лексикалния му фонд.

животописание, -на същ. ср. (1) ζωγραφία ‘животописание, жизнеописание’:

Ἐὰν γὰρ ταύτην διηλεκῶς ἐγγεγραμμένην ἔχωμεν ἐν τῇ διανοίᾳ, οὔτε τὰ περιχαρῆ τοῦ παρόντος βίου ἡμᾶς φυσεῖσαι δυνήσεται, οὔτε τὰ λυπηρὰ ταπεινῶσαι καὶ καθελεῖν· ἀλλὰ ὡς πρὸς τὰς ζωγραφίας τὰς ἐν τοῖς τοίχοις, οὕτω πρὸς ἑκάτερα ταῦτα διακεισόμεθα.

аще во тѣхъ вынѣжъ написанѣ имамы въ мысли, ниже радостнаа настоужаго житїа нѧ надѣнннѣ вѣзможѣтъ. ниже скорѣвнаа смѣрити и низложити. нѣ такоже животописанїѣ иже на стѣнахъ, сице къ ѡбоимъ належѣще блѣдемъ. (2076).

Сродна дума – *животописатѣлѣство*, се открива в среднобългарския превод на словата против аноемите от Йоан Златоуст (Димитров 2013: 503). У Mikl и Старчевски (=Старч) е засвидетелствана още и сродната дума *животописѣцъ*, както и сложните съществителни *животодавъцъ*, *животодатѣлъ*, *животоподатѣлъ*, *животолюбѣцъ*, прилагателните *животодатѣлнъ*, *животоподатѣлнъ*, *животоприѣмнъ*, което е свидетелство, че Дионисий Дивни се опира на добре утвърдени в езика

словообразователни модели. Тъй като засега конкретната лексема не се открива в други източници, имаме основание за предположението, че е хапакс. Със същото значение тази дума в определен контекст може да се използва и в съвременния български език според Речник на българския език (=РБЕ V).

златолипателъ, -ѧ същ. м. (1) χρυσόχοος ‘златолеяр, златар’:

Οὐχ ὄρας τοὺς χαλκοτύλους, τοὺς χρυσοχόους, τοὺς ἀργυροκόπους, τοὺς ἠντιναοῦν μετιόντας τέχνην, ἅπαντα τὰ τῆς τέχνης ἔχοντας ἀπηρτισμένα τὰ ἐργαλεῖα, κἄν λιμὸς ἀναγκάζῃ, κἄν πενία θλίβῃ.

Не зриши ли коузньца мѣди. златолипателѧ. среброуѣуѣѧ. и иже такоуж либо и нѧ хытрость прохѡдащѧѧ. вѣсѣѧ иже хытрости своеѧ ииашѧ съврѣшена ворѧдѧ; и аще и гладъ принѧжѧеть. аще и оубоужство wskрѧвлѣеть. (1936).

Липсват засвидетелствани примери в други текстове с тази дума, затова има основания да я класифицираме като хапакс. У Mikl например се откриват композитуми с първа съставка злато-: съществителните златоковауѧ, златокоузньць, златолюбьць, златолюбие, златословѧ, златооустьць, както и прилагателните златокрилатѧ, златокригѧ, златокрильнѧ, златоносьнѧ, златообразьнѧ, златопеуатънѧ, златописанѧ, златоплетенѧ, златорѣуивѧ, а също и с втора съставка -липателъ е засвидетелствано съществителното сребролипателъ.

Примерите затвърждават извода, че преводачът използва познатите словообразователни модели за обогатяване на лексикалния езиков фонд с липсващи до този момент единици, напълно адекватни и съответстващи обаче на изходния гръцки текст.

зълорѣѣывание, -ѧ същ. ср. (1) δυσπραγία ‘злочастие, нещастие, измама’:

Καὶ γὰρ καὶ γυνὴ παροξύνει, καὶ υἱὸς λυπεῖ, καὶ οἰκέτης εἰς ὄργην ἐμβάλλει, καὶ ἐχθρὸς ἐπιβουλεύει, καὶ φίλος βασκαίνει, καὶ γείτων ἐπηρεάζει, καὶ συστρατιώτης ὑποσκελίζει, πολλάκις καὶ δικαστὴς ἀπειλεῖ, καὶ πενία λυπεῖ, καὶ ἀποβολὴ τῶν οἰκειῶν πένθος ἐργάζεται, καὶ εὐημερία φουσᾷ, καὶ дυσπραγία συστέλλει, καὶ πολλαὶ μὲν ὄργῃς, πολλαὶ δὲ φροντίδων, πολλαὶ δὲ ἀθυμίας καὶ λύπης, πολλαὶ δὲ κενοδοξίας καὶ ἀπονοίας ἀφορμαὶ καὶ ἀνάγκαι πάντοθεν ἡμᾶς περιστοιχίζονται.

Ибо и жена раздражаетъ. и снѧ въпечалѣеть. и рабѧ въ гнѣвѧ вълагаетъ. и врагѧ навѣтуетъ. и дроугѧ завидитъ. и съсѣдѧ напаствоуетъ. множицеѧ сѧдѧ прѣтитъ. и оубоужство wskрѧвлѣеть. и ѡложеніе своихѧ плачѧ съдѣваетъ. и блѡднѣство дѣлитъ. и зълорѣѣываніе съгрѣжѧеть. и многы оубо гнѣва. многы же попеуеніѡ. многы и малодѧшѧ и печали. многы же тѣщеславїа и възшошенїа вины, и нѧжѧ ѡвѣсѧдоу нѧ ѡкрѧжатъ. (193a).

В останалите славянски текстове липсват други засвидетелствани примери с тази дума, по тази причина има основание за класифицирането ѝ като хапакс. У Срезневский (=Срезн) например се регистрират сложните съществителни зълумыслие, зълобразие, зълпоминание, зълословесие, зълочъстие, прилагателните зълонименитыи, зълонравыи, зълобразъныи. Това показва, че Дивни създава, опирайки се на текстовата традиция, липсващите до този момент в езика лексеми, които да му послужат за пълноценния превод, използвайки познатите принципи на словообразоване.

лицеподобие, -ѧ същ. ср. (4) προσωπεῖον ‘маска’:

Καθάπερ γὰρ ἐν σκηνῇ προσωπεῖα βασιλέων καὶ στρατηγῶν καὶ ἰατρῶν καὶ ῥητόρων καὶ σοφιστῶν καὶ στρατιωτῶν λαμβάνοντες εἰσέρχονται τινες, οὐδὲν τούτων ὄντες αὐτοί· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος βίου καὶ πενία καὶ πλοῦτος προσωπεῖα μόνον εἰσίν. Ὡσπερ οὖν ἐν τῷ θεάτρῳ καθήμενος, ἂν ἴδῃς τινὰ τῶν κάτω παιζόντων προσωπεῖον ἔχοντα βασιλέως, οὐ μακαρίζεις αὐτὸν, οὐδὲ βασιλέα εἶναι νομίζεις, οὐδ’ ἂν εὖξαιο γενέσθαι τοιοῦτος·

Икоже во на игриши лицеподѣїа ѿрени и воєводѧ и врагѧвъ и вѣтїи и мѧдрецѧ и воинѧ приемише нѣцїи въхѡдатъ, ниутоже ѡ ниѧъ сѧще ти. сице оубо и въ настоужемѧ житїи. и ницета и богатѣство, лицеподѣїа тѧгїѧ сѧтѧ. такоже оубо на позориши сѣдѧ аще видиши кого ѡ игражшихѧ лицеподѣїе ииашѧ ѿрѧво, не блѧжиши его, ниже ѿрѣ сѧща въмѣнѣши, ниже помїиши сѧ такоуѧ быти. (1876);

ἀλλὰ προσωπεῖον ἀνέλαβεν ἐχθροῦ, ἵνα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν μετὰ ἀκριβείας μάθῃ. Ἐπειδὴ γὰρ πονηροὶ περὶ αὐτὸν ἐγένοντο καὶ ἀγνώμονες, τὸν τε Βενιαμὴν οὐκ εἶδε μετ’ αὐτῶν ὄντα.

нж лицоподѣіе прижтѣ врага, іако да іаже ѿ домоу съ ѿпас'ствѣ^ѿ навикнетѣ. понеже лжкави ѿ немѣ бышж и невѣ^ѿнравѣни. веніаміна же не видѣ съ ними сжца. (213б).

Отсъствието на данни за тази дума в лексикалните справочници е основание за предположението, че тя е *hарах legomenon*. Въпреки това у *Mikl* например се откриват сложни съществителни с първа съставка лице-: лицезоріе, лицемѣрије, лицетворіе, лицетворіеніе, както и прилагателните лицемѣрънѣ, лицеприемльнѣ, лицетворьнѣ, а у *Срезн* пък е засвидетелствано съществителното богоподобіе, което затвърждава мнението, че книжовникът има склонност да образува композитуми за нуждите на превода, спазвайки утвърдените модели.

любодръжателнѣ, -ѣи прил. (1) φίλοστοργος 'нежно обичаш, сърдечен':

Διὰ τοῦτο τὸ συνειδὸς ἡμῖν ἐγκατέθηκε καὶ πατρὸς φιλοστοργότερον. Πατὴρ μὲν γὰρ ἄπαξ, ἢ δεῦτερον, ἢ καὶ τρίτον, ἢ καὶ δεκάκις ἐπιτιμήσας τῷ παιδί,

сега ради съвѣсть намѣ вѣложила есть, ѿца любодръжателнѣишж. ѿць бо единож и дваши или трѣши или и десѣторіеж запрѣтивъ ѿтродѣтию (211а).

Прилагателното не се открива в други славянски текстове, затова на този етап го класифицираме като хапакс. Сродно прилагателно е регистрирано у Дьяченко (=Дьяч: 292), но със значение 'постоянен, обичаш строгия ред'. Пак там се регистрират прилагателните любовожественни, любодобродѣтелни, любодрожни, любодошествованни, а по този начин Дивни обогатява лексикалния състав на композитумите с първа съставка любо-.

мѣдикозньць, -а същ. м. (1) χαλκότυπος 'ковач на мед, медникар':

ἀλλ' εἰδὼς, ὅτι τῶν ἀγοραίων τίς ἐστι, σχοινοστρόφος τυχὸν, ἢ χαλκοτύπος, ἢ ἕτερόν τι τοιοῦτον, οὐ μακαρίζεις διὰ τὸ προσωπεῖον καὶ τὴν στολὴν, οὐδ' ἀπὸ τούτων αὐτοῦ κρίνεις τὴν πολιτείαν.

нж вѣды іако ѿ трѣжищ'ньишхъ нѣкыи ѣ ажеплетецѣ или мѣдикознець. или ино что таково. не вѣжиши ради лич'наго прижтѣа и ѿдѣаніа (187б).

Тази лексема не се открива в други текстове, класифицираме я като хапакс. Въпреки това например у *Дьяч* се открива сложно съществителни с втора съставка -козньць: златокозньць и среброкозньць, която е обобщаваща за занимаващите се с ковачество на различни метали, а преводачът я използва, допълвайки празнотата от липсващата до този момент лексикална единица, обозначаваща човека, който изковава предмети от мед.

невлагонравнѣ, -ѣи прил. (1) ἀγνώμων 'несправедлив, безмилостен':

Ἐπειδὴ γὰρ πονηροὶ περὶ αὐτὸν ἐγένοντο καὶ ἀγνώμονες, τὸν τε Βενιαμὴν οὐκ εἶδε μετ' αὐτῶν ὄντα, δεῖσας ὑπὲρ τοῦ παιδὸς, μήποτε κάκεῖνος τὰ ἀδελφὰ αὐτῶ πέπονθε, κελεύει δεθῆναι τινα ἓνα καὶ ἀφεθῆναι ἐκεῖ· εἶτα αὐτοὺς λαβόντας τὸν σῆτον ἅπαντας ἀπελθεῖν.

понеже лжкави ѿ немѣ бышж и невѣ^ѿнравѣни. веніаміна же не видѣ съ ними сжца. и оубоав' сѧ ѿ ѿтрѣиши еда како и ѿнѣ іаже и тѣ пострѣа, повелѣ свѧзати единого ѿ нихъ и ѿставленоу быти тамо (213б).

Тази лексема също не е засвидетелствана в други лексикографски справочници и засега е *hарах legomenon*. Тя обаче, макар и с малко по-различна конотация на значението, може да се открие и в съвременния български език. У *Mikl* са засвидетелствани прилагателните с първа съставка неблаго-: неблагодарнѣ, неблагодатнѣ, неблагодѣтнѣ, неблагообразнѣ, докато с втора съставка -нравнѣ присъства сложната дума добронравнѣ, у *Дьяч* откриваме прилагателното единонравни, което е свидетелство, че композитумът в превода на Дионисий Дивни отново е в съответствие с утвърдените словообразователни модели.

пръвословіе, -іа същ. ср. (1) προοίμιον 'увод, начало на реч':

μηδὲ τὸ στενὸν τῆς εἰσόδου ὀκνηροὺς ἀπεργάζεσθω· ἢ γὰρ πλατεῖα αὕτη πύλη, καὶ ἡ εὐρύχωρος ὁδὸς εἰς ἀπώλειαν καταστρέφει. Διὸ καὶ πολλοὶ τῇ ἀρχῇ καὶ τοῖς προοίμοις ἀπατώμενοι, καὶ οὐδὲν τῶν μελλόντων προορώμενοι, εἰς τὴν ἀπώλειαν ἑαυτοὺς ἐκδιδόασι.

ниже тѣсное вѣхода лѣнивы да съдѣловаеть. широкаа бо сѣа врата и простран'ныи пѣѣ, въ пагоубж разъвращаетъ. тѣмѣже и мнози науглаѣ и пръвословіемъ прѣльщаени. ннчтоже ѿ вѣдѣиш'ишхъ прѣзрѣше, въ погыбѣль себе издѣашж (217б).

Думата не е засвидетелствана в източниците и може да се твърди, че засега е хапакс. Откриват се обаче лексеми с първа съставка пръво- например у *Djuro Daničić* (=DjD: 472): съществител-

ните първономученик, първопрѣстольникъ, първостателъ, както и с втора съставка -словниѣ у *Срезн* – съществителните добрословиѣ и славословиѣ, формообразувани отново по същия модел.

странъноненавистниѣ, -ниа същ. ср. (1) μισοξενία ‘негостоприемство’:

ἴν' οὖν καὶ οὗτος ἔλεγχος αὐτῷ γένηται τῆς μισοξενίας, διὰ τοῦτο αὐτὸν μετ' ἐκείνου βλέπει.

Стран'нолювецъ вѣ авраамъ. како да оубо ωблиуенїе емоу вждетъ стран'ноненавистїа, сего ради его съ ωнѣмъ зритъ (1896).

Думата засега не се открива в други текстове, затова я класифицираме като хапакс. У *Срезн* обаче са засвидетелствани сложните съществителни странънолювиѣ и странъноприатиѣ, така че употребената от Дивни лексема следва традиционния за абстрактните съществителни имена модел.

стѣнопрокопателъ, -та същ. м. (1) τοιχώρυχος ‘който прокопава стена; крадец с взлом’:

πολλὴν παρέχει τοῖς ἔνδοξοι οἰκοῦσι τὴν φυλακὴν, οὔτε ληστῶν, οὔτε τοιχωρύχων, οὔτε ἄλλου τινὸς τῶν κακοῦργούντων τολμῶντος ἐπιβῆναι τῆς οἰκίας· οὕτως ἔνθα ἂν ἦ βιβλία πνευματικά.

ниже развоинникѣ ниже стѣнопрокопателемъ ниже иномоу комоу ѿ злодѣиствоу жщихъ, смѣжшоу прїити къ хранинѣ. сице идеже аще вждетъ книги дѣховныя. (1946).

В лексикографските източници липсват данни за употребата на тази дума в други текстове, затова я класифицираме като хапакс. У *Микл* например е засвидетелствано съществителното стѣноподовиѣ (*Mikl*: 900) с първа съставка стѣно-, *Дьяч* пък регистрира сложната дума стѣнодѣлателъ (*Дьяч*: 681), а *DjD* отбелязва композитума стѣнописание (*DjD*: 193).

Може да се обобщи, че регистрираните на този етап 11 хапакса в Дионисиевия среднобългарски превод на *ЙоЗЛБ* дават основание да се твърди, че книжовникът, от една страна, използва вече утвърдените през многовековния езиков развой граматични, словообразователни и лексикални модели, но от друга, се проявява като новатор и ги контаминира по оригинален начин, обогатявайки лексикалната система на българския книжовен език и текстовата памет на славянската ръкописна традиция. Друг извод, който се налага, е, че 10 от единайсетте предполагаеми хапакса са сложни думи, което изцяло вписва идиолекта на Дионисий Дивни в нормите на доминиращия през XIV в. литературен и лингвистичен стил „плетение словес“ и е в унисон с характерното за текстовете от епохата увеличаване на броя на композитумите в тях. Представителите на Търновската книжовна школа особено охотно използват и създават нови сложни думи, тъй като те не само извисяват и отдалечават литературния език от разговорната реч, но и по-синтезирано и по-сполучливо предават съдържанието на сложните богословски понятия и термини (Харалампиев 1990: 142).

БИБЛИОГРАФИЯ:

Бончев 2002: Бончев, Ат. Речник на църковнославянския език. Т. 1. София. // **Bonchev, 2002:** Bonchev, At. Rechnik na tsarkovnoslavyanskiya ezik. T. 1., Sofia.

Димитров 2013: Димитров, К. Напax legomena в среднобългарския превод на словата против аномеите от св. Йоан Златоуст. // Софийската Мала Света гора като културен и книжовен феномен (Изследвания, посветени на 110-годишнината от рождението на чл.-кор. проф. Кирил Мирчев). Приложение за год. LX (2013) на сп. „Български език“. С. 96–109. // **Dimitrov 2013:** Dimitrov, K. Napax legomena v srednobalgarskia prevod na slovata protiv anomeite ot sv. Yoan Zlatoust// Sofiyskata Mala Sveta gora kato kulturen i knizhoven fenomen (Izsledvania, posveteni na 110-godishninata ot rozhdenieto na chl.-kor. prof. Kiril Mirchev). Prilozhenie za god. LX (2013) na sp. „Balgarski ezik“. S. 96–109.

Димитров 2014а: Димитров, К. Числителните имена в среднобългарския превод на „За непостижимото“ от Йоан Златоуст. // Филология и текстология. Юбилеен сборник в чест на 70-годишнината на проф. Уилям Федер (=In honorem. Т. 2. Научен център „Преславска книжовна школа“). Шумен, 303–312. // **Dimitrov 2014а:** Dimitrov, K. Chislitelnite imena v srednobalgarskia prevod na „Za nepostizhimoto“ ot Yoan Zlatoust. // Filologia i tekstologia. Yubileen sbornik v chest na 70-godishninata na prof. Uilyam Feder (=In honorem. Т. 2. Nauchen tsentar „Preslavska knizhovna shkola“). Shumen, 303–312.

Димитров 2014б: Димитров, К. Средновековният славянски превод на словата против аномеите на св. Йоан Златоуст. // Средновековният човек и неговият свят. Сборник в чест на 70-годишнината на проф.

д.и.н. Казимир Попконстантинов. В. Търново, 301–306. // **Dimitrov 2014b**: Dimitrov, K. Srednevekovniyat slavyanski prevod na slovata protiv anomeite na sv. Yoan Zlatoust. // Srednevekovniyat chovek i negoviyat svyat. Sbornik v chest na 70-godishninata na prof. d.i.n. Kazimir Popkonstantinov. V. Tarnovo, 301–306.

Димитров 2014в: Димитров, К. Причастни и инфинитивни конструкции в среднобългарския превод на Йоан-Златоустовите слова против аномеите. // 145 години Българско книжовно дружество. Приложение за год. LXI (2014) на сп. „Български език“. С., 189–199. // **Dimitrov 2014c**: Dimitrov, K. Prichastni i infinitivni konstruktсии v srednobalgarskia prevod na Yoan-Zlatoustovite slova protiv anomeite. // 145 godini Balgarsko knizhovno druzhestvo. Prilozhenie za god. LXI (2014) na sp. „Balgarski ezik“. S. 189–199.

Димитров 2015: Димитров, К. Сложните думи в среднобългарския превод на словата против аномеите от св. Йоан Златоуст. // Търновска книжовна школа. Т. 10. В. Търново, 496–516. // **Dimitrov 2015**: Dimitrov, K. Slozhnite dumi v srednobalgarskia prevod na slovata protiv anomeite ot sv. Yoan Zlatoust. // Tarnovska knizhovna shkola. T. 10. V. Tarnovo, 496–516.

Димитров 2016а: Димитров, К. Прилагателните имена в среднобългарския превод на словата против аномеите от св. Йоан Златоуст. // Studia Philologica Universitatis Velikotarnovensis (Филологически проучвания на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“), vol. 35. В. Търново, 235–248. // **Dimitrov 2016a**: Dimitrov, K. Prilagatelnite imena v srednobalgarskia prevod na slovata protiv anomeite ot sv. Yoan Zlatoust. // Studia Philologica Universitatis Velikotarnovensis (Filologicheski prouchvania na Velikotarnovskia universitet „Sv. sv. Kiril i Metodiy“), vol. 35. V. Tarnovo, 235–248.

Димитров 2016б: Димитров, К. Местоименната система в среднобългарския превод на словата против аномеите от св. Йоан Златоуст. // Slavica: Annales Instituti Slavici Universitatis Debreceniensis XLV. Debrecen, 10–22. // **Dimitrov 2016b**: Dimitrov, K. Mestoimennata sistema v srednobalgarskia prevod na slovata protiv anomeite ot sv. Yoan Zlatoust. // Slavica: Annales Instituti Slavici Universitatis Debreceniensis XLV. Debrecen, 10–22.

Димитров 2019а: Димитров, К. Причастията в Дионисиевия превод на словата против аномеите от св. Йоан Златоуст. // Търновска книжовна школа. Т. 11. В. Търново, 283–298. // **Dimitrov 2019a**: Dimitrov, K. Prichastiyata v Dionisievia prevod na slovata protiv anomeite ot sv. Yoan Zlatoust. // Tarnovska knizhovna shkola. T. 11. V. Tarnovo, 283–298.

Димитров 2019б: Димитров, К. За някои черти от езика на Григорий Цамблак и на Дионисий Дивни (Особености на падежните флексии при съществителните имена). // Цамблакови четения. 600 години от избирането на Григорий Цамблак за митрополит Киевски и Литовски. В. Търново, 122–139. // **Dimitrov 2019b**: Dimitrov, K. Za nyakoi cherti ot ezika na Grigoriy Tsamblak i na Dionisiy Divni (Osobenosti na padezhnite fleksii pri sashtestvitelnite imena). // Tsamblakovi chetenia. 600 godini ot izbiraneto na Grigoriy Tsamblak za mitropolit Kievski i Litovski. V. Tarnovo, 122–139.

Димитров 2020: Димитров, К. Наречията в среднобългарския превод на словата против аномеите от св. Йоан Златоуст. // Граматика на духа. Сборник статии в чест на доц. д-р Любка Стоичкова по случай нейната 70-годишнина. В. Търново, 359–372. // **Dimitrov 2020**: Dimitrov, K. Narechiyata v srednobalgarskia prevod na slovata protiv anomeite ot sv. Yoan Zlatoust. // Gramatika na duha. Sbornik statii v chest na dots. d-r Lyubka Stoichkova po sluchay neynata 70-godishnina. V. Tarnovo, 359–372.

Казенина 2002: Казенина, Е. Т. „Маргарит“ и историко-культурная ситуация на Руси XV–XVI в. // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. No 4 (10). // **Kazenina 2002**: Kazenina, E. T. „Margarit“ i istoriko-kulturnaya situatsia na Rusi XV–XVI v. // Drevnyaya Rusy. Voprosy medievistiki. No 4 (10).

Дъчченко 1899: Дъчченко, Г. Полный церковно-славянский словарь, Москва. // **Dyachenko 1899**: Dyachenko, G. Polnayu tserkovno-slavaskiy slovary, Moskva.

Карамфилова 2013: Карамфилова, П. Nomina loci с наставка -ище в Дионисиевия превод на антиюдейските слова на Йоан Златоуст. – В: Научни трудове на СУБ-Смолян, т. 1. Смолян: Съюз на учените в България, с. 6–19. // **Karamfilova 2013**: Karamfilova, P. Nomina loci s nastavka -ishte v Dionisievia prevod na antiyudeyskite slova na Yoan Zlatoust. – In: Nauchni trudove na SUB-Smolyan, t. 1. Smolyan: Sayuz na uchenite v Bulgaria, s. 6–19.

Илиева 2016: Илиева, Т. „За серафимите“ на Йоан Златоуст от книга „Маргарит“ в превод на Дионисий Дивни (Текстологични и езикови проблеми) (Докторска дисертация). // **Ilieva 2016**: Ilieva, T. „Za serafimite“ na Yoan Zlatoust ot kniga „Margarit“ v prevod na Dionisiy Divni (Tekstologichni i ezikovi problemi) (Doktorska disertaciya).

Карамфилова 2015: Карамфилова, П. Сложни думи-съществителни имена в Дионисиевия превод на антиюдейските слова на Йоан Златоуст. – В: Търновска книжовна школа. Десети международен симпозиум под надслов „Търновската държава на духа“, Велико Търново, 17–19 октомври 2013 г. Отг. ред. Д. Ке-

нанов. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, т. 10, с. 478–495. // **Karamfilova 2015:** Karamfilova, P. Slozhni dumi-sashtestvitelni imena v Dionisievia prevod na antiyudeyskite slova na Yoan Zlatoust. – In: Tarnovska knizhovna shkola. Deseti mezhdunaroden simpozium pod nadslov „Tarnovskata darzhava na duha“, Veliko Tarnovo, 17–19 oktombri 2013 g. Otg. red. D. Kenanov. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, t. 10, s. 478–495.

Карамфилова 2016а: Карамфилова, П. Съществителни имена с отвлечено значение в Дионисиевия превод на антиюдейските слова на Йоан Златоуст. – В: Научни трудове на СУБ-Смолян, т. 2. Смолян: Съюз на учените в България, с. 54–62. // **Karamfilova 2016а:** Karamfilova, P. Sashtestvitelni imena s otvlecheno znachenie v Dionisievia prevod na antiyudeyskite slova na Yoan Zlatoust. – In: Nauchni trudove na SUB-Smoljan, t. 2. Smoljan: Sayuz na uchenite v Bulgaria, s. 54–62.

Карамфилова 2016б: Карамфилова, П. Съществителни имена със значение на лица в славянския превод на антиюдейските слова на Йоан Златоуст – Studia philologica Universitatis Velikotarnovensis (Филологически проучвания на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“), т. 35, В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 269–287. // **Karamfilova 2016б:** Karamfilova, P. Sashtestvitelni imena sas znachenie na litsa v slavyanskia prevod na antiyudeyskite slova na Yoan Zlatoust – Studia philologica Universitatis Velikotarnovensis (Filologicheski prouchvania na Velikotarnovskia universitet „Sv. sv. Kiril i Metodiy“), t. 35, V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, s. 269–287.

Карамфилова 2017: Карамфилова, П. Съществителни имена за лица от глаголна основа (nomina agentis) в Дионисиевия превод на антиюдейските слова на Йоан Златоуст. – В: Научни трудове на Филологическия факултет при ПУ „Паисий Хилендарски“. т. 54, кн. 1, Сб. А, 2016 – Филология. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, с. 105–125. // **Karamfilova 2017:** Karamfilova, P. Sashtestvitelni imena za litsa ot glagolna osnova (nomina agentis) v Dionisievia prevod na antiyudeyskite slova na Yoan Zlatoust. – In: Nauchni trudove na Filologicheskia fakultet pri PU „Paisiy Hilendarski“. t. 54, kn. 1, Sb. A, 2016 – Filologia. Plovdiv: UI „Paisiy Hilendarski“, s. 105–125.

Карамфилова 2020: Карамфилова, П. Съществителни имена с отвлечено значение в среднобългарския превод на словата на Йоан Златоуст „Против юдеите“. – В: Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Т. 56, кн. 1, сб. А, 2018 – Филология. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, с. 36–49. // **Karamfilova 2020:** Karamfilova, P. Sashtestvitelni imena s otvlecheno znachenie v srednobałgarskia prevod na slovata na Yoan Zlatoust „Protiv yudeite“. – In: Nauchni trudove na Plovdivskia universitet „Paisiy Hilendarski“. T. 56, kn. 1, sb. A, 2018 – Filologia. Plovdiv: UI „Paisiy Hilendarski“, s. 36–49.

Речник на българския език/РБЕ т. 5, 1987: Издателство на БАН, София, // **Rechnik na balgarskiya ezik/ RBE t.5, 1987:** Izdatelstvo na BAN, Sofia.

Срезневский 1893: Срезневский И. Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникамъ. Санктпетербург. // **Sreznevskiy 1893:** Sreznevskiy I. Materialay dlya slovarya drevne-russkago yazyka po pisymennayma pamyatnikama. Sanktpeterburg.

Старобългарски речник/СтБР 2009: // Блажева, Р. и др, издателство „Валентин Траянов“, София. // **Starobalgarski rechnik/ StbR 2009:** // Blazheva, R. i dr, izdatelstvo „Valentin Trayanov“, Sofia.

Старославянский словарь/СтС 1994: // Благова, Э и др., издателство „Русский язык“, Москва. // **Staroslavjanskiy slovary/StS 1994:** // Blagova, E i dr., izdatelstvo „Russkiy yazyk“, Moskva.

Старчевский 1899: Старчевский А. В. Словарь древнаго славянскаго языка, Санкт-Петербург. // **Starchevskiy 1899:** Starchevskiy A. V. Slovar' drevnago slavyanskagoazyka, Sankt-Peterburg.

Харалампиев 1990: Харалампиев, Ив. Езикът и езиковата реформа на Евтимий Търновски. София: Наука и изкуство. // **Haralampiev 1990:** Haralampiev, Iv. Ezikat I ezikovata reforma na Evtimiy Tarnovski. Sofia: Nauka I izkustvo.

Daničić 1962: Daničić D., Rječnik iz književnih starina srpskih, Graz 1962.

Migne 1862: Migne, J. P. Patrologiae cursus completus. Series graeca. T. 48 (S. P. N. Joannis Chrysostomi), col. 963–1054. Paris.

Miklosich 1862–1865: Miklosich Fr. Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum. Vindobonae Guilelmus Braumueller.

Slovník jazyka staroslověnského 1958: Slovník jazyka staroslověnského, Lexicon linguae palaeoslovenicae, Nakladatelství Československé akademie Věd, Praha.